

SPRAWOZDANIE Z ZEBRANIA NAUKOWEGO TOWARZYSTWA HISTORII EDUKACJI *SPOTKANIA Z HISTORIĄ EDUKACJI: WSPÓŁCZESNE KONCEPCJE HISTORII WYCHOWANIA, 25 MARCA 2021 ROKU*

W dniu 25 marca 2021 roku odbyło się zebranie naukowe zorganizowane przez Towarzystwo Historii Edukacji, które zainaugurowało cykl objęty tytułem *Spotkania z historią edukacji*. W zamierzeniu organizatorów spotkania z planowanego cyklu mają być poświęcone prezentowaniu wyników badań członków oraz sympatyków Towarzystwa, a także ważnych dla rozwoju historii edukacji zagadnień. Organizatorzy chcieliby, aby stały się one platformą wymiany poglądów i doświadczeń, forum dyskusyjnym nad kondycją polskiej historii edukacji, a także by służyły ściślejszej integracji środowiska polskich historyków wychowania.

Na inauguracyjnym spotkaniu, które z powodu trwającej pandemii odbyło się w formie on-line, zostały zaprezentowane dwa wystąpienia profesorów: Andrzeja Meissnera oraz Ryszarda Ślęczki. Obaj badacze podjęli niedawno wspólne badania nad środowiskiem polskich historyków wychowania, czego efektem było opublikowanie wykazu zmarłych historyków wychowania od XVIII do XXI wieku (Meissner, Ślęczka, 2020, s. 205–236). Jak piszą we wstępie do swojego artykułu, pomysł opracowania katalogu badaczy dziejów oświaty i wychowania zrodził się w czasie I Zjazdu Historyków Wychowania w Poznaniu w październiku 2019 roku, gdy podjęto niezwykle ciekawą dyskusję nad dawną i współczesną historią wychowania oraz ludźmi ją tworzącymi (Meissner, Ślęczka, 2020, s. 205). Zaprezentowane na zebraniu naukowym wystąpienia mieściły się w tym właśnie nurcie ich zainteresowań. Nakreślili bowiem obraz rozwoju polskiej historii wychowania, zaprezentowali stan badań oraz sprecyzowali postulaty badawcze dotyczące dalszych badań nad polską historią wychowania i środowiskiem jej twórców.

Profesor Andrzej Meissner w wystąpieniu zatytułowanym *Współczesne koncepcje historii wychowania* ukazał rozwój tej dyscypliny w perspektywie historycznej oraz w kontekście światowym i jej stan obecny. Omawiając proces kształtowania się badań nad historią edukacji, położył nacisk na dyskusje, jakie toczyły się wokół tego problemu w Europie i Stanach Zjednoczonych, a także w Polsce, od końca wieku XIX do końca wieku XX. Myślą, która przyświecała temu dyskursowi, było – zdaniem Meissnera – twierdzenie Immanuela Kanta, wg którego *człowiek może stać się człowiekiem tylko poprzez wychowanie* (Kant, 1999, s. 403). Wychowanie zatem jest w swej istocie procesem przekazywania wartości, stanowiąc integralny składnik procesu dziejowego, jest też przedmiotem ludzkiego poznania zarówno w odniesieniu do teraźniejszości, jak i przeszłości. Znaczącą rolę w omawianej dyskusji odegrał Wilhelm Dilthey i postawione przez niego pytanie o to, w jaki sposób należy badać przeszłość edukacyjną. Wskazywał równocześnie, że badanie zjawisk historycznych, w tym też tych dotyczących edukacji, powinno uwzględniać ich kulturowy kontekst oraz powiązania z życiem społecznym. Proponowane przez Dilthey'a ujęcie zaczęło się upowszechniać zwłaszcza wśród niemieckich historyków. I tak np. Paul Barth podkreślał, że wychowanie jest częścią rzeczywistości społecznej i dlatego powinno być opisywane i wyjaśniane w powiązaniu z otoczeniem społecznym, politycznym, ekonomicznym, kulturowym, w powiązaniu z umysłowymi prądami danej epoki. Opowiadał się zatem za socjologiczną koncepcją historii wychowania, która dziś nazywana bywa społeczną historią wychowania (Barth, 1911). Jak zatem zwraca uwagę A. Meissner, na przełomie XIX i XX wieku pojawiło się szerokie rozumienie wychowania, ujmowane w dwóch perspektywach: w mikroskali – w odniesieniu do jednostek i lokalnych środowisk oraz w makroskali – w odniesieniu do dużych grup społecznych, takich jak np. narody czy państwa.

Zdaniem A. Meissnera kolejny przełom nastąpił w połowie XX wieku w Stanach Zjednoczonych, kiedy to amerykańscy naukowcy zaczęli zastanawiać się nad genezą przemian społecznych zachodzących w wielokulturowym społeczeństwie amerykańskim. Jednym z ważnych elementów tych rozważań była kwestia znaczenia szkoły i edukacji w kształtowaniu się nowoczesnego społeczeństwa amerykańskiego. Na fali tej dyskusji, w roku 1960, ukazała się stosunkowo niewielka praca historyka Bernarda Bailyna, poświęcona roli wychowania w kształtowaniu się społeczeństwa amerykańskiego (Bailyn, 1960). Dowodził on swoistego „zamknięcia się w sobie” historii wychowania, skupiającej się na wąskich, ograniczonych też terytorialnie, zagadnieniach, co spowodowało, że straciła ona zdolność wyjaśniania procesów o charakterze globalnym. Postulował, by historycy wychowania zwrócili się ku szerszym problemom, takim jak np. oddolne procesy kształtowania świadomości, rola rodziny w wychowaniu czy stosunek państwa i kościoła do wychowania i szkolnictwa. Takie ujęcie historii wychowania, uwypuklające jej aspekt społeczny, spotkało się z akceptacją środowisk naukowych Europy Zachodniej.

Jak podkreślił A. Meissner, historyk wychowania prócz dobrej orientacji w naukach społecznych powinien też posiadać dobrą orientację w naukach pedagogicznych, tym bardziej że w ostatnim półwieczu dokonał się ich dynamiczny rozwój. Otworło to dla historyków wychowania nowe obszary badawcze, takie m.in. jak dzieje wychowania przedszkolnego i wczesnoszkolnego, opieki nad dzieckiem, placówek oświaty dorosłych. Starano się też wyjść poza ustalone tradycją pole badawcze dotyczące dziejów placówek i instytucji edukacyjnych, a zainteresować się dziejami poszczególnych subdyscyplin pedagogicznych.

W drugiej części swojego wystąpienia prof. Meissner skoncentrował się na kwestii rozwoju polskiej historii wychowania i jej powiązaniach z prądami ogólnoswiatowymi. Na pierwszym miejscu wymienił Stanisława Kota, który w latach 30. XX wieku wydał *Zarys dziejów wychowania jako funkcji społecznej* (Warszawa, 1936)¹. Już sam tytuł tego opracowania wskazuje na specyficzne ujęcie wychowania jako funkcji życia społecznego, a więc ujęcie bliskie społecznej historii wychowania.

W okresie po II wojnie światowej do lat 70. toczyła się dyskusja na temat specyfiki historii wychowania jako dyscypliny naukowej, a uczestniczyło w niej wielu wybitnych badaczy, m.in.: Henryk Barycz, Bogdan Suchodolski, Stefan Wołoszyn, Józef Miąso, Kamilla Mrozowska, Stanisław Michalski czy Jan Hellwig. Koncepcja społecznej historii wychowania nie była w niej jednak podejmowana w sposób znaczący. Pewną nowością było natomiast wysunięcie przez Bogdana Suchodolskiego propozycji stworzenia pedagogicznej historii wychowania, rozwijającej się w powiązaniu z pedagogiką i ukierunkowaną na współpracę nią.

Nowy okres w dyskusjach toczonych wśród polskich historyków wychowania przypadł na lata 80. i 90. XX wieku, kiedy na skutek zmieniającej się sytuacji politycznej zaistniała możliwość nawiązywania bezpośrednich kontaktów z międzynarodowym środowiskiem naukowym. Jednym z pierwszych polskich badaczy, który nawiązał szersze kontakty z zagranicznymi ośrodkami, a zarazem popularyzował osiągnięcia ich przedstawicieli w polskim środowisku naukowym, był Czesław Majorek (Majorek, 1987, s. 177–190). Postulował on integrację trzech dyscyplin naukowych: pedagogiki, historii wychowania i socjologii, jako że pedagogika dostarcza wiedzy merytorycznej, historia pozwala na uchwycenie analizowanych problemów w ich rozwoju dziejowym, zaś socjologia umożliwia uchwycenie kontekstu dokonujących się procesów. W następnych latach ukazały się kolejne publikacje poruszające zagadnienie specyfiki badań historyczno-oświatowych, jak np. artykuł autorstwa C. Majora i Juliana Dybca, omawiający rozwój koncepcji społecznej koncepcji wychowania w Europie Zachodniej (Dybiec, Majorek, 1989, s. 141–154), czy zbiorowa praca pod redakcją Tadeusza Jałmużny, Iwony Michalskiej i Grzegorza Michalskiego *Metodologia*

---

¹ Opracowanie to Kot przygotował w pierw jako hasło opublikowane w *Encyklopedii Wychowania* pod red. S. Lempickiego (t.1, cz.2, 1936, Warszawa: Wydawnictwo „Naszej Księgarni” Zw. Naucz. Polskiego). Drugie wydanie podręcznika ukazało się w 1947 roku.

w *badaniach naukowych historii wychowania metodologia* (Łódź 1993)². W ten sposób, jak zauważa Andrzej Meissner, został wypracowany znaczny dorobek naukowy traktujący o istocie, zadaniach i znaczeniu historii wychowania jako dyscypliny naukowej. W atmosferze dyskusji nad historią wychowania powołano w roku 2000 Towarzystwo Historii Edukacji, mające integrować i aktywizować środowisko historyków wychowania. Jego organem został, ukazujący się od roku 1994, „Biuletyn Historii Wychowania”. A. Meissner zwrócił uwagę na znaczenie takich zamieszczanych w nim działów jak np. *Prezentacje*, w ramach których publikowano charakterystyki polskich ośrodków naukowych zajmujących się badaniami nad historią wychowania. Brakowało jednak w „Biuletynie” artykułów dotyczących metodologii tej dyscypliny.

Andrzej Meissner nawiązał także do postmodernizmu i jego roli w badaniach historyczno-oświatowych. Podkreślił, że w opinii przedstawicieli postmodernizmu każde źródło historyczne nosi w sobie silny ładunek subiektywizmu, zaś język nauk historycznych nie jest ani ścisły, ani przejrzysty. Czynniki te sprawiają, że w naukach historycznych powinno się unikać daleko idących uogólnień, które nie oddają całej wiedzy o minionej rzeczywistości. W literaturze polskiej, jak podkreślił Andrzej Meissner, na powiązania prądu myślowego, jakim jest postmodernizm, a historią wychowania zwrócił po raz pierwszy uwagę Julian Dybiec, dokonując ich krytycznej analizy (Dybiec, 2003, s. 5–11).

Ostatnia część wystąpienia A. Meissnera miała charakter podsumowujący, ale zarazem i postulatowy. Jak bowiem zauważył, współczesna koncepcja historii wychowania powinna preferować badania o tematyce ogólnej, o szerszym zasięgu czasowym i merytorycznym. Prowadzenie tego typu badań wymaga pracy zespołowej, i to często o charakterze interdyscyplinarnym. Nie wyklucza to oczywiście prowadzenia badań prezentujących podejście tradycyjne, które występuje np. w tzw. pomnikowej historii wychowania. W nurcie tym mieszczą się przede wszystkim publikacje wydawane z okazji rocznic i jubileuszy. Pełnią one istotną rolę społeczną, ich wadą pozostaje jednak to, że często nie mają one wiele wspólnego z obiektywnym przedstawianiem dziejów edukacji. Podobnie, jak stwierdził Meissner, uzasadnionym jest opisywanie historii placówek edukacyjnych, jednak badania te powinny być osadzone w określonym kontekście społecznym i ujmowane w perspektywie szerszego procesu dziejowego.

Drugie wystąpienie, Ryszarda Ślęczki *Z najnowszych badań nad polską historią wychowania*, przybliżyło zgromadzonym wyniki badań dotyczących sylwetek polskich historyków wychowania oraz charakterystyki ośrodków, z którymi byli związani. Opracowując wykaz współczesnych twórców historii wychowania, jak wyjaśnił Ryszard Ślęczka, przyjęto, że w znajdują się w nim badacze koncentrujący się na dziejach oświaty i myśli pedagogicznej, deklarujący swoją przynależność do tej grupy naukowej, a ponadto spełniający jedno z poniższych

---

² Drugie, znacznie poszerzone wydanie tej pracy ukazało się jako *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych* (2004, red. T. Jałmużna, I. i G. Michalscy, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”).

kryteriów: prowadzą zajęcia z tego przedmiotu na studiach pedagogicznych, biorą czynny udział w życiu naukowym historyków wychowania, podejmują działalność popularyzatorską w tym obszarze.

Ryszard Ślęczka stwierdził, że choć działalność większości ośrodków, w których rozwija się historia wychowania została opracowana, to jednak istnieje potrzeba przygotowania pracy zbiorowej prezentującej cały dorobek polskiej historii wychowania. Pozostaje jednak do rozstrzygnięcia pytanie, w jaki sposób powinien on zostać opracowany i zaprezentowany. Przedstawił on również postulat, aby zagadnieniem tym zajął się specjalnie powołany do tego zespół.

Po obu wystąpieniach otwarto dyskusję, w której głos zabrali profesorowie: Julian Dybiec, Witold Chmielewski, Romuald Grzybowski i Adam Fijałkowski. Julian Dybiec w odniesieniu do propozycji R. Ślęczki zaproponował, by w skład takiego zespołu weszli przedstawiciele poszczególnych katedr lub zakładów historii wychowania. Jednocześnie podkreślił, że w planowanych badaniach należy uwzględnić badaczy nie tylko zgromadzonych wokół wydziałów czy instytutów pedagogicznych, ale i w innych strukturach czy instytucjach. Podjął też kwestię opracowania słownika historyków wychowania, w którym warto byłoby uwzględnić dokonujące się zmiany nazw katedr i zakładów w różnych ośrodkach, zmiany kadrowe, a także opisać podejmowaną problematykę prowadzonych badań. Nawiązując do wypowiedzi J. Dybca, A. Meissner zaznaczył, że w prowadzonych badaniach uwzględnione zostały osoby, które nie są historykami wychowania, lecz mają dorobek w tym zakresie i w ten sposób znacząco uzupełniają stan badań w zakresie historii edukacji i oświaty. R. Grzybowski wyraził wątpliwość, czy jest sensowym mnożenie słowników, wskazując, że opracowywany jest obecnie – w ramach projektu *Słowniki Biograficzne Uczonych Polskich* (NPRH) – słownik biograficzny pedagogów, który będzie uwzględniał także historyków wychowania. Zaakcentował natomiast potrzebę stworzenia leksykonu historii wychowania, swoistego podręcznego kompendium wiedzy, które będzie mogło służyć też celom dydaktycznym. Na zakończenie tej części dyskusji A. Meissner wyjaśnił zgromadzonym, że nie planuje na razie opracowywania kolejnego słownika historyków wychowania, lecz publikację na temat aktualnego stanu historii wychowania w Polsce. W. Chmielewski, redaktor naczelny „Przeglądu Historyczno-Oświatowego”, podkreślił wartość źródłową wielu materiałów publikowanych na łamach tego czasopisma do badań nad wskazanymi przez prelegentów zagadnieniami.

Głos zabrał również A. Fijałkowski, który zwrócił uwagę na fakt, iż wiele artykułów z zakresu historii oświaty pisanych przez polskich badaczy otrzymuje negatywne recenzje w czasopiśmie o charakterze międzynarodowym, ponieważ ich autorzy nie nadążają za najnowszymi trendami badawczymi. J. Dybiec, odpowiadając na zarzuty A. Fijałkowskiego w kwestii metodologii prowadzonych badań historyczno-pedagogicznych, stwierdził, że ważna jest świadomość tego, co dzieje się w nauce zachodniej, ale nie należy mieć kompleksów zaściankowości.

BIBLIOGRAFIA

Bailyn B. (1960), *Education in the Forming of American Society: Needs and Opportunities for Study*, Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Barth P. (1911), *Die Geschichte der Erziehung in soziologischer und geistesgeschichtlicher Beleuchtung*, Leipzig: O. R. Reisland.

Dybiec J. (2003), *Historia wychowania w postmodernistycznym świecie*, „Biuletyn Historii Wychowania” nr 17–18.

Dybiec J., Majorek C. (1989), *Współczesna koncepcja historii wychowania jako nauki*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” t. 32.

Jałmużna T., Michalscy I. i G. (red.) (1993), *Metodologia w badaniach naukowych historii wychowania*, Łódź: b.w.

Jałmużna T., Michalscy I. i G. (red.) (2004), *Konteksty i metody w badaniach historyczno-pedagogicznych*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

Kant I. (1999), *O pedagogice*, Łódź, Mysłaków: Dajas.

Majorek C. (1987), *Przewyciężenie diaspory. Współczesne tendencje w rozwoju historii wychowania*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Pedagogiczne” z. 6.

Meissner A., Ślęczka R. (2020), *Zachowani w pamięci. Wykaz zmarłych historyków wychowania od XVIII do XXI wieku*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” nr 1–2.

KATARZYNA DORMUS
ORCID: 0000-0002-4780-3914
Kraków